

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ВЗАЄМИНАХ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ-ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

PSYCHOLOGICAL CAUSES OF CONFLICTS IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS AND ADOLESCENT CHILDREN IN THE CONDITIONS OF WAR

У статті виділено психологічні причини виникнення конфліктів у взаєминах батьків та дітей-підлітків в умовах війни. Вказано на важливість дослідження змін у батьківських стратегіях виховання в умовах тривалого стресу та адаптації до нових реалій. Зазначено, що саме сім'я є найпершим і найближчим середовищем, яке здійснює істотний вплив на формування особистості дитини. Подано визначення дитячо-батьківських взаємин як системи різноманітних почуттів батьків до дитини, поведінкових стереотипів, які реалізуються у спілкуванні з нею, особливостей сприйняття і розуміння характеру та особистості, її вчинків. Наведено характеристики виховного потенціалу сім'ї, серед яких догляд, безпека, емоційне тепло, стимулювання, надання життєвих орієнтирів тощо. Звернуто увагу на зміні змісту дитячо-батьківських взаємин, коли дитина переходить до підліткового віку, що обумовлено психологічними, емоційними та соціальними чинниками. Відзначено, що взаємини між батьками та підлітками часто супроводжуються конфліктами. Виділено психологічні причини виникнення конфліктів у взаєминах батьків та їх дітей-підлітків, зокрема: криза ідентичності у підлітків, потреба в автономії та самостійності, недостатня підтримка з боку батьків, відмінність життєвих цінностей та поглядів, емоційна нестабільність та гормональні зміни, соціальний вплив та референтні групи, нереалізовані амбіції батьків, почуття власної неповноцінності у батьків. Особливий акцент серед причин виникнення конфліктів між батьками та підлітками зроблено на емоційному виснаженні та стресі під час війни. Також наведено типи конфліктів у дитячо-батьківських взаєминах між підлітками і батьками: конфлікт нестійкості батьківського ставлення до підлітків, конфлікт гіперопіки, конфлікт через прояви неповаги батьків до прав підлітків на самостійність, конфлікт батьківського авторитету. Вказано на багатогранності досліджуваного явища, яке має психологічні передумови. Також виділено перспективи подальших розвідок у сфері дослідження взаємин між батьками та підлітками, у тому числі розробка ефективних стратегій профілактики та управління конфліктами, дослідження ролі сучасних технологій та соціальних мереж у загостренні чи, навпаки, послабленні конфліктів у сім'ях та подальше дослідження впливу війни та соціальної нестабільності на дитячо-батьківські взаємини.

Ключові слова: конфлікт, батьки, підлітки, підлітковий вік, дитячо-батьківські взаємини, війна.

The article highlights the psychological causes of conflicts in the relationship between parents and adolescent children in wartime. The importance of studying changes in parenting strategies in the context of prolonged stress and adaptation to new realities is emphasised. It is noted that the family is the first and closest environment that has a significant impact on the formation of a child's personality. The author defines child-parent relationships as a system of various feelings of parents towards their child, behavioural stereotypes that are implemented in communication with the child, peculiarities of perception and understanding of the child's character and personality, and his/her actions. The characteristics of the family's educational potential, including care, safety, emotional warmth, stimulation, provision of life guidelines, etc. are presented. Attention is drawn to the change in the content of child-parent relationships when a child enters adolescence, which is due to psychological, emotional and social factors. It is noted that the relationship between parents and adolescents is often accompanied by conflicts. The psychological causes of conflicts in the relationship between parents and their adolescent children are highlighted, in particular: identity crisis in adolescents, the need for autonomy and independence, insufficient support from parents, differences in life values and views, emotional instability and hormonal changes, social influence and reference groups, unrealised ambitions of parents, and parents' feelings of inferiority. Among the causes of conflicts between parents and adolescents, the author emphasises emotional exhaustion and stress during the war. The author also presents the types of conflicts in child-parental relationships between adolescents and parents: conflict of instability of parental attitudes towards adolescents, conflict of overprotection, conflict due to disrespect of parents for the rights of adolescents to independence, conflict of parental authority. The author emphasises the multifaceted nature of the phenomenon under study, which has psychological prerequisites. The author also highlights the prospects for further research in the field of parent-child relationships, including the development of effective strategies for conflict prevention and management, the study of the role of modern technologies and social networks in exacerbating or mitigating conflicts in families, and further research on the impact of war and social instability on child-parent relationships.

Key words: conflict, parents, adolescents, adolescence, child-parent relationships, war.

УДК 159.922.7
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.72.1.29>

Туз Л.Г.
к.психол.н., доцент
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Кузьменко Т.М.
студентка
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми та її актуальність. Взаємини між батьками та дітьми-підлітками є однією з найважливіших сфер сімейного життя, оскільки цей період характеризується значними психоло-

гічними змінами у розвитку дитини. Підлітковий вік супроводжується пошуком ідентичності, прагненням до самостійності та емоційною нестабільністю, що може спричинити конфлікти з батьками.

Водночас батьки нерідко стикаються з труднощами адаптації до нової ролі дитини, намагаючись зберегти контроль над її поведінкою. Вивчення психологічних причин таких конфліктів є важливим для розуміння їхньої природи та пошуку ефективних шляхів гармонізації сімейних стосунків.

Сучасні соціокультурні зміни, такі як швидкий розвиток цифрових технологій, вплив соціальних мереж, економічна нестабільність та військові події, створюють додаткові виклики для сімейної взаємодії. Підлітки, що прагнуть незалежності, часто отримують суперечливі сигнали від батьківського виховання та зовнішнього середовища, що може загострювати непорозуміння. Крім того, тривала нестабільність, пов'язана з війною, вимушеним переселенням, втратою близьких чи відчуттям небезпеки, впливає на емоційний стан обох сторін, посилюючи напругу у взаєминах.

Дослідження психологічних причин конфліктів між батьками та підлітками є актуальним і з практичної точки зору, оскільки сприяє розробці рекомендацій для покращення сімейної комунікації, попередження деструктивних конфліктів та створення підтримувального середовища для підлітка. Вивчення цього питання допоможе не лише розширити теоретичні знання у сфері сімейної психології, але й знайти ефективні способи підвищення якості взаємодії між поколіннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дитячо-батьківські стосунки є однією з найбільш складних проблем у взаєминах між людьми і у зв'язку з цим, однією із найдосліджених у психологічній науковій думці. Так, психологічні особливості взаємин дітей-підлітків з батьками, прагнення дітей до емансипації, їх висока емоційність, конфліктність на інші психологічні особливості висвітлюють у своїх працях І. Булах, Л. Гончар, Т. Дуткевич, М. Заброцький, Н. Макаренко, О. Сергєєнкова, Р. Павелків, І. Пустовалов, М. Савчин, Н. Токарева, А. Шамне, А. Шмегановська, Г. Шульга та багато інших науковців.

Водночас, недостатньо дослідженими залишаються дитячо-батьківські стосунки в умовах війни, соціальної нестабільності та глобальних криз. Сучасні виклики, зумовлені військовими діями, вимушеним переселенням, втратою близьких, економічною нестабільністю та невизначеністю майбутнього, суттєво впливають на емоційний стан як підлітків, так і їхніх батьків.

Особливо актуальним є вивчення змін у батьківських стратегіях виховання в умовах тривалого стресу та адаптації до нових реалій. Виникає питання, як вимушені зміни у способі життя та психологічному стані батьків позначаються на їхній комунікації з підлітками. Додаткової уваги потребує і вплив інформаційного середовища, адже підлітки в сучасному цифровому просторі нерідко шукають підтримку не у батьків, а у соціальних мережах та онлайн-спільнотах, що також може спричиняти напруження у сімейних відносинах.

Мета статті. Відтак, метою статті є виділення психологічних причин виникнення конфліктів у взаєминах батьків та дітей-підлітків в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сім'я є тим найпершим і найближчим середовищем близьких людей, які мають істотний вплив на формування особистості дитини. Саме у сім'ї закладаються основи світогляду, морально-етичних норм, моделей поведінки, стилю комунікації та ставлення до себе й інших. Батьки виступають першими значущими фігурами у житті дитини, і від якості їхньої взаємодії значною мірою залежить те, як вона будуватиме стосунки з оточенням у майбутньому. Атмосфера в сім'ї, рівень емоційної підтримки, спосіб вирішення конфліктів і моделі виховання безпосередньо впливають на психологічний розвиток дитини та її сприйняття світу.

Дитячо-батьківські стосунки являють собою складну систему емоційних проявів з боку батьків щодо дитини, характерних моделей поведінки у процесі взаємодії з нею, а також специфіки сприйняття та інтерпретації її особистісних якостей і вчинків. Такі взаємини формуються під впливом соціокультурних норм, індивідуального досвіду, емоційних реакцій та особистісних рис самих батьків, що зумовлює їхню поведінку та емоційне ставлення до дитини [4, с. 224].

У дослідженні Л. Гончар охарактеризовано виховний потенціал родини як систему, що через дитячо-батьківську взаємодію задовольняє ключові потреби дитини. До таких належать:

- базовий догляд – забезпечення необхідних умов для фізичного існування та розвитку дитини;
- відчуття безпеки – формування стану захищеності та довіри до навколишнього світу;
- емоційна підтримка – створення атмосфери тепла, емпатії, відкритості до дитячих почуттів і переживань;
- мотивація до діяльності – підтримка ініціативності, спонукання до активного пізнання та дії;
- формування ціннісних орієнтирів – передавання уявлень про сенс життя, моральні принципи та ідеали;
- визначення меж – встановлення правил поведінки та зрозумілих обмежень, які сприяють розвитку відповідальності;
- життєва стабільність – забезпечення послідовності в цінностях, традиціях, сімейних правилах, що сприяє формуванню почуття надійності [2, с. 94-95].

Під впливом родинного середовища в дитини поступово формується усвідомлене ставлення до себе як до автономної особистості, яка має рівні права з іншими. У цей період закладається позитивне сприйняття власного «Я» та розвивається відчуття власної значущості в соціальному просторі. Як зазначають Н. Компанець і Л. Коваль-Бардаш, процес перенесення на «людське середовище» є важливим етапом соціалізації: він сприяє засвоєнню правил міжособистісної взаємодії та

включенню дитини до ширшої системи соціальних зв'язків поза межами родини [3].

Дитячо-батьківські взаємини набувають нового змісту, коли дитина переходить до підліткового віку. У цей період відбуваються значні психологічні, емоційні та соціальні зміни, які впливають на взаємодію з батьками. Підлітки прагнуть до самостійності, шукають власну ідентичність, випробовують межі дозволеного, що нерідко стає причиною конфліктів у сім'ї.

Батьки, зі свого боку, часто сприймають ці зміни як виклик або загрозу втрати контролю, що може призводити до посилення виховного тиску, жорсткіших вимог або, навпаки, емоційного дистанціювання. Водночас підлітки можуть відчувати нерозуміння, тиск та обмеження своєї свободи, що посилює напруженість у стосунках.

Як наслідок, взаємини між батьками та підлітками часто супроводжуються конфліктами. Як вказує Г. Шульга, міжособистісний конфлікт, де одним із учасників є дитина, завжди супроводжується психологічною напругою, яку їй набагато складніше пережити, чим дорослому. Оскільки дорослий (батько) має досвід, розум, волю, самоконтроль, вміння з вирішення проблем, володіє навичками саморегуляції та іншими якостями, а дитина – ще не має адекватного досвіду поведінки в конфлікті. Саме тому на батьків підлітків покладаються більші надії у конструктивному вирішенні конфліктів, оскільки лише сильна особистість здатна гармонійно вирішувати конфлікти, не уникаючи проблем, розумно здійснювати моральний вибір і відповідати за нього перед собою й суспільством [5, с. 387].

Відзначимо, що в основі конфліктів між батьками та підлітками лежать різні причини. До прикладу, О. Скрипченко виділяє такі:

- відмінності у досвіді дорослих і підлітків;
- відсутність чітких етапів переходу від дитячої залежності підлітків до дорослої незалежності особистості;
- відсутність чітких правил, які б структурували послаблення батьківської влади в процесі переходу від дитинства до підліткового віку;
- соціальні відмінності, що пов'язані із зіткненням контролюючої ролі батьків із потребами підлітків у незалежності, можливостях для самостійної реалізації у світі [1, с. 145].

Вважаємо за доцільне виділити такі психологічні причини конфліктів у взаєминах батьків та їх дітей-підлітків:

1. Криза ідентичності у підлітків. Підлітковий вік – це період формування особистості, коли молода людина шукає відповіді на запитання: «Хто я?», «Яким я хочу бути?», «Чи можу я самостійно приймати рішення?». Вони експериментують із ролями, поглядами, поведінкою, що може суперечити очікуванням батьків і породжувати конфліктні ситуації.

2. Потреба в автономії та самостійності. У цей надважливий період життя підлітки прагнуть неза-

лежності, автономності, але водночас залишаються емоційно прив'язаними до батьків. Підлітки відчують потребу самостійно ухвалювати рішення, але батьки часто бояться втратити контроль. Це породжує конфлікти через відстоювання особистої думки підлітками, навіть якщо вона суперечить батьківським цінностям, опір нав'язаним правилам (одягу, навчання, вибору друзів тощо), почуття несправедливості, коли батьки не визнають підлітків як особистість. Також, коли підлітки відчують, що їхні межі порушують, вони гніваються, агресують та можуть спричиняти конфліктні ситуації.

3. Недостатня підтримка з боку батьків. Важливо наголосити, що конфлікти між підлітками та батьками можуть бути не тільки через гіперопіку з боку останніх. Насправді, підлітки потребують уваги та підтримки з боку батьків. Щоправда, важливо запитувати, якої саме підтримки вони потребують. Якщо підліток відчуває себе покинутим, непотрібним, його не чують та не розуміють, то він може стати вороже налаштованим до своїх батьків, замкнутим, агресивним і провокувати конфлікти.

4. Відмінність життєвих цінностей та поглядів. Безумовно, у часи надшвидких змін у всіх сферах життя, різниця між поколіннями стає надзвичайно великою. Так, підлітки більше відкриті до нових ідей, соціальних трендів, сучасних технологій, а батьки, у свою чергу, часто дотримуються традиційних поглядів і можуть сприймати зміни як загрозу. Чим більша прірва між світоглядами батьків та дітей-підлітків, тим більша ймовірність виникнення між ними конфліктів.

5. Емоційна нестабільність та гормональні зміни. Підлітковий вік характеризується гормональними змінами, що впливають на поведінку. Діти цієї вікової категорії мають різкі перепади настрою (від ейфорії до депресії), підвищену емоційну реактивність (агресія, дратівливість, імпульсивність), гостре сприйняття критики та почуття несправедливості. Тому конче важливо враховувати батькам біологічні зміни, які відбуваються у їхніх дітей-підлітків, які часто не підконтрольні їм самим.

6. Соціальний вплив та референтні групи. У підлітковому віці діти починають більше орієнтуватися на однолітків, ніж на батьків, і це є абсолютно закономірним процесом. Так, вони порівнюють свою сім'ю з іншими та можуть вважати її «неправильною», «недостатньо хорошою», «успішною» тощо. Прагнучи відповідати груповим нормам, підлітки можуть робити боляче звинувачувати їх, не приймати та не розуміти. Як наслідок, конфлікти неминучі.

7. Нереалізовані амбіції батьків. Деякі батьки проєктують на дітей власні нездійснені мрії, зокрема, очікують, що вони досягнуть того, чого не змогли вони (успіх у спорті, музиці, навчанні), накладають на дітей тиск через надмірні вимоги та високі стандарти, ігнорують їхні справжні бажання

та таланти, що у підлітковому віці, безумовно, викликає протест.

8. Почуття власної неповноцінності у батьків. Часто батьки, стикаючись зі змінами у житті дитини, можуть відчувати страх втрати контролю та авторитету, ревності до того, що підліток більше часу проводить із друзями, ніж із сім'єю. І, як наслідок, комунікація між батьками та дітьми погіршується, проявляючись у пасивно-агресивній поведінці (проблеми замовчуються, але знаходять своє вираження через сарказм, ігнорування, образи) або авторитарній (батьки диктують правила, не зважаючи на думку підлітка).

9. Стрес та зовнішні обставини. Стрес та зовнішні обставини. Це те, що в роки війни особливо сильно впливає на дитячо-батьківську взаємодію. По-перше, причиною є емоційне виснаження як у підлітків, так і у батьків через постійний стрес, втому та відсутність відчуття безпеки. В умовах війни діти нерідко змушені швидко дорослішати, адаптуватися до нових реалій, що може викликати додатковий тиск та тривогу. Батьки ж, у свою чергу, часто перебувають у стані хронічного стресу через страх за життя своїх дітей, фінансові труднощі, невизначеність майбутнього, що може призводити до емоційного вигорання та зниження толерантності у взаємодії з підлітками.

По-друге, воєнний стан і його наслідки, зокрема, вимушена евакуація, втрата житла, розлука з близькими, травматичний досвід, відчуття небезпеки та невизначеності, втрата звичного способу життя тощо, тільки посилюють емоційне виснаження та породжують негативний вир емоцій. Часто батьки, зосереджуючись на базових потребах виживання, можуть нехтувати емоційними переживаннями своїх дітей або ж не мати ресурсу для підтримки. Водночас підлітки, які перебувають у процесі формування власної ідентичності, можуть почуватися ізольованими, не почутими та розгубленими, що сприяє наростанню конфліктів у родині.

По-третє, освітня сфера зазнала значних змін, що також впливає на дитячо-батьківські взаємини. Дистанційне навчання, відсутність звичного шкільного середовища, складнощі з доступом до якісної освіти, а також підвищений тиск через необхідність складання ЗНО та вибору майбутньої професії створюють додаткове емоційне напруження. Підлітки можуть відчувати демотивацію, зниження інтересу до навчання, а батьки – зростаюче занепокоєння щодо їхнього майбутнього, що нерідко проявляється у вигляді надмірного контролю, критики чи вимогливості. У таких умовах конфлікти можуть ставати не лише частішими, а й більш емоційно зарядженими.

Таким чином, війна та пов'язані з нею соціальні потрясіння значною мірою трансформують дитячо-батьківські взаємини, посилюючи як емоційну напругу, так і ризики непорозуміння.

Зважаючи на виділені причини конфліктів, науковці часто називають такі типи конфліктів у дитя-

чо-батьківських взаєминах між підлітками і батьками:

- конфлікт нестійкості батьківського ставлення до підлітків (що включає зміну (чи навпаки – стагнацію) критеріїв оцінки дитини);

- конфлікт гіперопіки (при надмірній опіці підлітки не отримують можливості для самостійної діяльності та особистісного зростання);

- конфлікт через прояви неповаги батьків до прав підлітків на самостійність (тотальні вказівки та постійний контроль);

- конфлікт батьківського авторитету (коли дорослі прагнуть досягати своїх цілей у конфлікті, а підлітки потурають батьківському авторитету і стоять до останнього, не погоджуючись на альтернативні рішення проблеми) [1, с. 146].

Висновки. Отже, конфлікти між батьками та підлітками є багатограним явищем, що має глибокі психологічні корені, зокрема пов'язані з кризою ідентичності, прагненням до автономії, відмінністю життєвих цінностей та соціальними факторами. В умовах війни та суспільної нестабільності ці конфлікти можуть загострюватися через емоційне виснаження, втрату безпеки, травматичний досвід і зміну життєвих реалій. Важливо розуміти, що самі по собі конфлікти не є негативним явищем, а можуть слугувати точкою росту у взаєминах, якщо вони вирішуються конструктивно. Відтак, усвідомлення їхніх психологічних причин є ключовим для розробки ефективних стратегій взаємодії, які сприятимуть гармонізації стосунків у сім'ї навіть у складних соціальних умовах.

Перспективи подальших розвідок у сфері дослідження взаємин між батьками та підлітками охоплюють кілька важливих напрямів, зокрема:

По-перше, актуальним є подальше дослідження впливу війни та соціальної нестабільності на дитячо-батьківські взаємини. Варто вивчати, як тривалий стрес, вимушена міграція, втрата близьких або житла, а також зміни у соціальних ролях батьків і підлітків впливають на характер і динаміку конфліктів у сім'ї.

По-друге, важливим напрямом є розробка ефективних стратегій профілактики та управління конфліктами у взаєминах між батьками й підлітками. Це може включати дослідження успішних комунікативних технік, психологічних інтервенцій, а також методів підтримки як для батьків, так і для дітей у складних життєвих обставинах.

По-третє, перспективним є дослідження ролі сучасних технологій та соціальних мереж у загостренні чи, навпаки, послабленні конфліктів у сім'ях. Важливо зрозуміти, як цифрове середовище впливає на комунікацію між поколіннями та які ресурси можуть бути використані для налагодження взаєморозуміння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : вид-во Каравела, 2023. 400 с.

2. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 360 с.

3. Компанець Н. М., Коваль-Бардаш Л. В. Включення дітей з особливими потребами у соціальне середовище: особливості формування комунікації та подолання поведінкових розладів» (навчально-методичний посібник). К., 2020. 137 с.

4. Фролова Л. Б. Корекція дитячо-батьківських відносин як соціально-психологічного чинника успішності процесу соціальної адаптації молодших школярів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2018. Вип. 4. С. 223–227.

5. Шульга Г. Б. Психологічні аспекти впливу міжособистісних конфліктів на розвиток особистості підлітка. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: Зб. наук. пр. 2014. Т. XIV. Ч. 1. С. 386–392.